

przyczyny, które pozwoliły na uchronienie kultury polskiej przed germanizacją, m.in. nieumiejętność Polaków do podporządkowania się ustawodawstwu rządowemu (s. 215), prowadzone przez nich agitacje i działania w społeczno-kulturalne potwierdzające silne dążenia niepodległościowe narodu polskiego (s. 214), oddziaływanie na społeczeństwo duchowieństwa polskiego (s. 211), silny wpływ rodziców na dzieci w polskich rodzinach oraz słaba znajomość języka niemieckiego przez dużą część najmłodszego pokolenia Polaków (s. 210).

Niewątpliwym walorem recenzowanej publikacji jest wielostronne ujęcie i spojrzenie na Czerwińskiego – na jego życie, działalność edukacyjną i kulturalną, a także na jego wkład w ideologię i proces wychowania państwowego. W większości artykułów przytoczone zostały liczne cytaty z różnych prac Czerwińskiego. Szczególnie bogaty we fragmenty z wywiadów i przemówień oraz mniej znane materiały jest artykuł autorstwa Ewy Andrysiak. Recenzowana praca w wielu miejscach opatrzona jest bogatymi przypisami odautorskimi, które z jednej strony są cennym uzupełnieniem treści poszczególnych artykułów, lecz z drugiej momentami utrudniają czytanie zwięzłego tekstu.

Książka *Sławomir Czerwiński i wychowanie państwowe* jest cennym uzupełnieniem dotychczasowych studiów z zakresu historii wychowania. Praca ta z pewnością nie wyczerpuje poruszanej w niej tematyki, lecz może stanowić zachętę do dalszych badań nad nieco zapomnianą postacią przedwojennego ministra, jego działalnością i jego miejscem w myśli i praktyce pedagogicznej II Rzeczypospolitej. Rozważania na temat aktualności wartości wychowania państwowego i współczesnej jego kondycji dowodzą znaczenia, jakie ta problematyka powinna mieć dla pedagogów, także dziś.

Magdalena Rzepka

Uniwersytet Warszawski

ORCID 0000-0002-3285-1147

Agata Siwiec, *Publicystyka społeczna Izabeli Moszczeńskiej.*

Wybór, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu

Szczecińskiego, Rozprawy i studia, t. (1050) 976,

Szczecin 2017, 154 s.

W ostatnim czasie wzrasta zainteresowanie sprawą wychowania i emancypacji kobiet na przełomie XIX i XX w. Jedną z ciekawszych autorek, której

życie i działalność wpisuje się w ten nurt i niewątpliwie zasługuje na uwagę, jest Izabela Moszczeńska-Rzepecka (1864–1941). To znana autorka polskiego tłumaczenia sztandarowego dzieła Ellen Key *Stulecie dziecka* (1904), pedagog, publicystka i działaczka polityczna, matka płk. Jana Rzepeckiego (1899–1983) i doc. Hanny Pohoskiej (1895–1953) – zasłużonego historyka wychowania z Uniwersytetu Warszawskiego.

Recenzowana książka składa się ze wstępu (s. 7–24) pióra Agaty Siwiec, doktorantki z Instytutu Polonistyki i Kulturoznawstwa na Uniwersytecie Szczecińskim, oraz antologii – czyli wyboru opublikowanych tekstów publicystycznych Izabeli Moszczeńskiej (s. 25–151) oraz indeksu nazwisk (s. 153–154).

Wstęp – *Biografia kobiety niezależnej*, jak zatytułowała Agata Siwiec swój autorski tekst, napisany jest prawidłowo i zasługuje na uznanie. Autorka zaprezentowała w nim najważniejsze wydarzenia z życia Izabeli Moszczeńskiej, omówiła z niewątpliwym znawstwem kontekst czasu i miejsca, uwzględniła najważniejszą literaturę przedmiotu – choć oczywiście zawsze można dodać jeszcze kilkanaście artykułów i kilka książek, ale przecież nie o to chodzi. Na temat Moszczeńskiej i jej czasów napisano bardzo wiele, nie zawsze zresztą bardzo oryginalnych tekstów. Najważniejszym źródłem dla Siwiec są *Wspomnienia i listy Izy Moszczeńskiej* z Gabinetu Rękopisów Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie, które pojawiają się już w pierwszym przypisie. Autorka wstępu umie nazwać i scharakteryzować najważniejsze nurty polityczne, społeczne i pedagogiczne, w które wpisuje się twórczość Moszczeńskiej – „kobiety niezależnej”. Świadczy to o niewątpliwych umiejętnościach warsztatowych i dobrej orientacji autorki w literaturze przedmiotu.

Druga, zdecydowanie obszerniejsza część recenzowanej książki to „Antologia” – wybór publicystyki społecznej Moszczeńskiej. Podzielona została na trzy działy: „Wychowanie”, „Kobieta i mężczyzna” i „Polityka”, odpowiadające trzem najważniejszym tematom publicystyki Moszczeńskiej: pedagogice (pozostającej pod wpływem Nowego Wychowania), kwestii emancypacji kobiet oraz działalności politycznej autorki. Są to transkrybowane teksty, które opublikowane zostały w „Przeglądzie Pedagogicznym” (1893, 1895, 1897, 1901) „Wieczorach Rodzinnych” (1902), „Nowych Torach” (1908), „Bluszczu” (1899), „Nowym Słowie” (1903), „Krytyce” (1904), ale też w czasopiśmie satyrycznym „Mucha” (1912), w „Tygodniku Mód i Powieści” (1913, 1914), „Tygodniku Polskim” (1932), „Kłosach” (1887), „Życiu” (1898), „Myśli Niepodległej” (1910), „Legioniście Polskim” (1916), tudzież w niezależnych drukach *Do wszystkich Kół Ligi Kobiet Pogotowania Wojennego* (1916), *List otwarty do Brygadiera Piłsudskiego, byłego członka Rady Stanu* (1917) oraz w *Liście otwarty do żołnierzy, wszystkich pułków i kompanii* – Liga

Kobiet PW (1917). Znajduje się tam również tekst *Sursum corda* z późniejszego okresu życia Moszczeńskiej, opublikowany w czasopiśmie „Tęcza” (1928). Przedruki opatrzone są informacją o pierwodruku. Nie są natomiast opatrzone komentarzem autorskim Siwiec – na przykład na temat charakterystyki społeczno-politycznej czasopisma lub gazety w danym czasie, informacji o redakcji, miejscu wydania, żadnym przypisem rzeczowym. Wydaje się, że opracowanie tego materiału w postaci aparatu krytycznego do konkretnych fragmentów przedrukowywanych tekstów, byłoby jednak bardzo cenną pomocą dla czytelnika, który może zrozumieć jedynie ogólny kontekst tekstów na podstawie danych bibliograficznych o pierwodruku i ze wstępu. Sam wybór tekstów z gazet i czasopism, dostępnych zresztą w Internecie w wersji cyfrowej, jest autorskim dziełem Siwiec. Wymagał bez wątpienia dużo trudu, za które należy uznać. Wydaje się, że jest trafny i reprezentatywny do próby odtworzenia poglądów społecznych Moszczeńskiej.

Pozostaje jeszcze kwestia formalna zapisu na stronie tytułowej. Recenzowana książka liczy 154 strony. Jak już wspomniałem, dziełem autorskim Siwiec jest dobrze napisany wstęp (s. 7–24), dokonanie trafnego wyboru przedrukowanych tekstów opublikowanych już wcześniej (s. 25–151) oraz indeks (s. 153–154). Teksty Moszczeńskiej, bez żadnego rzeczowego opracowania w postaci przypisów, stanowią niemal 82 proc. objętości książki. Zapis bibliograficzny na stronie tytułowej powinien więc brzmieć: Izabela Moszczeńska, *Publicystyka społeczna*, wstęp i wybór Agata Siwiec. Obecny zapis sugeruje, że Siwiec jest autorką monografii na temat publicystyki społecznej Moszczeńskiej, a tak przecież nie jest.

Adam Fijałkowski

Uniwersytet Warszawski

ORCID 0000-0002-1049-875X

Roman Stawicki, *Uchodźcy w Polsce w latach dziewięćdziesiątych jako nowy problem społeczny*, Difin, Warszawa 2018, 204 s.

Roman Stawicki, autor recenzowanej książki, specjalizuje się w edukacji dla bezpieczeństwa i polityce społecznej. Jest pracownikiem policji z wieloletnim stażem, a także adiunktem w Instytucie Bezpieczeństwa Wydziału Nauk o Zarządzaniu i Bezpieczeństwie Społecznej Akademii Nauk w Warszawie. Od